

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ
Ὑφηγητοῦ τοῦ Δημοσίου, Ἰδιωτικοῦ βίου
καὶ πολιτισμοῦ τῶν Βυζαντινῶν

BYZANTINAI PARADOSEIS

Δημοσιεύων πρὸ δύο ἐτῶν ὁ καθηγητὴς κ. Φαίδων Κουκουλὲς συλλογὴν του βυζαντινῶν παραδόσεων παρετήρησε περὶ τῆς ἑλλιποῦς γνώσεως ἡμῶν τοῦ κεφαλαίου τούτου τοῦ βυζαντινοῦ ἰδιωτικοῦ βίου ¹.

Ἡ αἰτία τοῦ φαινομένου τούτου ὀφείλεται ἄφ' ἑνὸς εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι οὐδεμία συλλογὴ δημοδῶν βυζαντινῶν παραδόσεων διεσώθη εἰς ἡμᾶς καὶ ἄφ' ἑτέρου εἰς τὸ ὅτι δὲν ἐγένετο ἀκόμη συστηματικὴ ἔρευνα εἰς τὰς φιλολογικὰς ἐν γένει πηγὰς πρὸς συγκέντρωσιν τοῦλάχιστον τοῦ ἐν αὐταῖς σχετικοῦ ὕλικου ². Διὰ ταῦτα πρέπει νὰ θεωρῇται λίαν εὐπρόσδεκτος πᾶσα εἰσφορὰ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ βυζαντινοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο.

Εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον στοιχεῖ ἡ δημοσιευομένη ἐνταῦθα μικρὰ αὕτη συλλογὴ βυζαντινῶν μικρασιατικῶν παραδόσεων.

1. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΜΟΡΙΟΥ

Εἰς τὸν βίον τοῦ δόσιου Εὐστρατίου († 846), ἡγουμένου τῆς μονῆς τῶν Αὐγάρου παρὰ τὸν βιθυνικὸν Ὀλυμπον ³, συγγραφέντα πιθανῶς ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατόν του, ἀναφέρεται ἡ κάτωθι παράδοσις περὶ τῆς πόλεως Ἀμορίου.

Ἦνίκα οὖν ἡ θεομάχος τῶν Ἀγαρηῶν φυλὴ περὶ τὸ ἔστιν Ἀμορίου ἐστρατοπεδεύκει καὶ τοῦτο συνεῖχεν πολιορκοῦσα ἐν ταῖς ἡμέραις Θεοφίλου τοῦ δυσσεβοῦς ἀνακτος, μοναχὸς τις τοῦνομα Ἰωάννης, τὴν τοῦ κελλαρίτου διακονίαν πεπιστευμένος καὶ λίαν παρὰ τοῦ δόσιου δι' εὐθύτητα γνώμης στεργόμενος, ἔφη τῷ τιμίῳ πατρὶ ὅτι περ «ἔκπλαλοι τοῦτο ἀκοντίζομαι ὡς ἀπαράδοτον ὑπάρχει Ἀμόριον.» ὁ δὲ δόσιος φησὶν πρὸς αὐτόν. «Μὴ πλα-

1. Βυζαντιναὶ τινες παραδόσεις, Ἑπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπουδ. 22 (1952), σ. 3.

2. Βλ. καὶ Ἐνθ' ἀνωτ.

3. Bernardin Menthon, L'Olympe de Bithynie. Ses Saints, ses couvents, ses sites. Bonne 1935, σ. 52-54, 58-59.

νηθῆς, ἀδελφέ· μετὰ γὰρ δύο ἡμέρας παραδίδοται.» ὅπερ καὶ γέγονεν· ἐσημειώσατο γὰρ ὁ ἀδελφὸς τὴν ἡμέραν καὶ ἀψευδῇ ἔγνων τὴν προρρησιν τοῦ πατρὸς...¹».

Ἡ ἀπροσδόκητος τὴν 12 Αὐγούστου τοῦ ἔτους 838² ἐκπόρθησις τῆς πόλεως Ἀμορίου ὑπὸ τοῦ ἄραβος καλὶφου Μοτασέμ, ἡγουμένου πολυαριθμοῦ στρατοῦ, ἐπροκάλεσεν ἐκπληξιν καὶ βαθεῖαν συγκίνησιν εἰς τὸν βυζαντινὸν τότε κόσμον διὰ τὴν μετὰ πολιορκίαν δώδεκα μόνον ἡμερῶν³ ἄλωσιν τῆς ὀχυρωτάτης⁴ καὶ πολυανθρώπου πόλεως ταύτης, τὴν ἐπακολουθήσασαν φοβεράν καταστροφὴν καὶ τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν κατοίκων τῆς⁵ πρὸς δὲ τοῦτοις καὶ διότι τὸ Ἀμόριον ἦτο ἡ ἰδιαίτερα πατρὶς τοῦ βασιλεύοντος τότε αὐτοκράτορος Θεοφίλου.

Περὶ τῆς πόλεως ταύτης, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς ὡς ἄνω μαρτυρίας ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου Εὐστρατίου, ὑπῆρχε κατὰ τὸν ἔνατον αἰῶνα ἡ πίστις ἐκ παραδόσεως εἰς τὸν λαόν, ἐκυκλεῖτο δηλαδὴ ἡ δημώδης παράδοσις περὶ τοῦ Ἀμορίου, ὅτι τοῦτο ἀπετέλει φρούριον ἀπαράδοτον εἰς τὸν ἐχθρὸν ἢ ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον «κάστρον ἄπαρτον».

Εἰς τὸ γεγονός τοῦτο, δηλ. τῆς ὑπάρξεως δημωδῶν προρρήσεων περὶ τῆς πόλεως ὡς ἀναλώτου καὶ τῆς διαψεύσεως τούτων διὰ τῆς οὕτω ταχείας ἐκπολιορκήσεως αὐτῆς, ἔχω τὴν γνώμην ὅτι πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν κατὰ μέγα μέρος τὴν ἐκ τῆς ἁλώσεως προκληθεῖσαν βαθεῖαν ψυχικὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν βυζαντινὸν καὶ τὸν ἀντίπαλόν του, τὸν ἀραβικόν, κόσμον, ὡς καὶ τὸν ἀναληφθέντα ἔπειτα ἐπιμόνον ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἀράβων πρὸς ἐκδίκησιν τῆς ἐθνικῆς ταύτης συμφορᾶς καὶ τέλος τὴν ὑμνησιν τῆς νίκης ὑπὸ τοῦ λαοῦ δι' ἐπικῶν ᾠμάτων⁶ εἰς τὰ ὅποια ἐξυμνεῖται ὁ ἐκδικητὴς ἥρως μὲ τὴν προσω-
νυμίαν Ἀρμούρης ἢ Ἀρμουρόπουλος⁶.

1. Βίος καὶ θαύματα τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Εὐστρατίου ἡγουμένου τῆς μονῆς τῶν Αὐγάρου ('Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἀνάλεκτα ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας, τόμ. 4, 'Εν Πετρούπολει 1897, σ. 382, § 21).

2. A. A. Vasiliev, Byzance et les Arabes. Tom. I. La dynastie d'Amorium (820-867). Édition française par H. Gregoire et Mar. Canard. Bruxelles 1935, σ. 170.

3. 'Ενθ' ἀν., σ. 170, σημ. 3.

4. Αὐτόθι, σ. 161.

5. Ὑπάρχουν ἀρκεταὶ πιθανότητες, παρὰ τὰς περὶ τοῦ ἀντιθέτου γνώμας, ὅτι καὶ τοῦ πανελληνίου δημώδους ᾠσματος «τοῦ Κάστρου τῆς Ὠριᾶς» ὁ ἀρχικὸς πυρὴν τῆς συνθέσεώς του εἶναι τὸ γεγονός τῆς πτώσεως τοῦ Ἀμορίου, τοῦ ὁποίου ἡ ἄλωσις ἐπετεύχθη διὰ τῆς προδοσίας τοῦ ἀρνησιθερήσκου Βοϊβωδότη. Περὶ τοῦ ζητήματος ὁμοῦς τούτου θὰ διαλάβω ἄλλαχού.

6. Βλ. Henri Gregoire, 'Ο Διγενὴς Ἀκρίτας. Ἡ βυζαντινὴ ἐποποιία στὴν ἱστορίαν καὶ στὴν ποίησιν. New York (1942), σ. 11 κ.ἑξ. καὶ 201 κ.ἑξ.

2. ΠΕΡΙ ΛΟΙΜΟΥ ΕΝ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

Εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ, ἐπισκόπου Νεοκαισαρείας τοῦ Πόντου (240 – 270), ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Γρηγόριον τὸν Νύσσης, ἀναφέρεται τὸ κάτωθι περιστατικὸν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἀρχιερωσύνης τοῦ Γρηγορίου.

Ἐρωτᾶζέτο, λέγει ὁ βιογράφος, πάνδημος ἑορτὴ ἐν τῇ πόλει τῆς Νεοκαισαρείας «δαίμονι τινι τῶν ἑγχωρίων κατὰ τι πάτριον ἀγομένη» ¹· τοσοῦτον δ' εἶχεν ὑπερπληρωθῇ τὸ θέατρον τῆς πόλεως, ὥστε ἐκ τοῦ θορύβου τῶν συνωθιζομένων εἶχε διακοπὴ ἡ μουσικὴ καὶ οἱ θαυματοποιοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιδείξουν τὴν τέχνην των. Ἐκ τοῦ πλήθους τότε ἐν στενοχώρῳ θέσει εὐρισκομένου «κοινὴ παρὰ παντὸς ἐκρήγνυται φωνή, τὸν δαίμονα, ᾧ τὴν ἑορτὴν ἤγον, ἀνακαλοῦντων καὶ παρ' ἐκείνου τὴν εὐρυχωρίαν αὐτοῖς ἀξιούντων γενέσθαι». Ἦτο δὲ ἡ εὐχὴ τοῦ συνηγμένου ἐν τῷ θεάτρῳ λαοῦ «Ζεῦ, ποιήσον ἡμῖν τόπον» ².

Ὁ ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Γρηγόριος, ἀκούσας τὴν βοήν τοῦ πλήθους, τὸ ὅποῖον ἦται παρὰ τοῦ Διὸς εὐρυχωρίαν εἰς τὸ θέατρον, καὶ ἀγανακτήσας ἐπὶ τούτῳ, ἔπεμψεν ἐκ τῶν παρισταμένων ἓνα, ὅπως εἴπη εἰς τοὺς συνωθουμένους ὅτι θὰ δοθῇ ἡ αἰτουμένη παρ' αὐτῶν ἄνεσις χώρου. «Ταύτης δὲ παρ' αὐτοῦ (= τοῦ Γρηγορίου) τῆς φωνῆς οἷόν τινος σκυθρωπῆς ἀποφάσεως ἔξενεχθείσης, λοιμοὺς τὴν πάνδημον ἐκείνην ἱερομηνίαν ἐκδέχεται καὶ παραχορῆμα κατεμίγνυτο ταῖς χοροστασίαις ὁ θρῆνος, ὥστε αὐτοῖς εἰς πένθη καὶ συμφορὰς μεταστραφῆναι τὰς θυμηδίας, ἀντὶ αὐλῶν καὶ χορῶν τῆς ἐπαλλήλου θρηνωδίας διαλαβούσης τὴν πόλιν. *Ἐνσκήψαν γὰρ ἅπαξ τοῖς ἀνθρώποις τὸ πάθος, θᾶπτον ἢ κατ' ἐλπίδας διεξήει πυρὸς δίκην τοὺς οἴκους ἐπιβροσκόμενον, ὥστε πληροῦσθαι μὲν τῶν τῇ νόσῳ καταφθειρομένων τὰ ἱερὰ τῶν ἐλπίδι θεραπείας προσφευγόντων· γέμειν δὲ τὰς πηγὰς, καὶ κρουνοὺς καὶ φρέατα τῶν ὑπὸ τῆς τοῦ νοσήματος ἀμηχανίας διακαιομένων ἐν τῇ δίψῃ (ἐφ' ᾧν ἠτόνει τὸ ὕδωρ τὸν ἐκ τοῦ πάθους κατασβῆσαι φλογμόν, ὁμοίως ἐχόντων καὶ μετὰ τὸ ὕδωρ καὶ πρὸ τοῦ ὕδατος τῶν ἅπαξ κατασχεθέντων τῷ πάθει)· πολλοὺς δὲ αὐτομολεῖν πρὸς τοὺς τάφους καὶ μηκέτι τοὺς περιόντας ἔξαρκεῖν ταῖς τῶν κατοικομένων ταφαῖς. Γενέσθαι δὲ οὐκ ἀδόκητον τοῦ κακοῦ τὴν προσβολὴν τοῖς ἀνθρώποις ἀλλὰ τινος φάσματος ἐπιγινόμενον τῇ μελλούσῃ καταφθειρεσθαι οἰκίᾳ οὕτως ἐπακολουθεῖν τὴν φθοράν. Ἐπεὶ οὖν πᾶσι καταφανὴς ἐγένετο ἡ αἰτία τῆς νόσου, ὅτι τὸ ἐπικληθὲν*

1. Migne, PG, 46, 956b.

2. Ἐνθ' ἀν., στ. 956c.

παρ' αὐτῶν δαιμόνιον κακῶς ἐπλήρου τὴν εὐχὴν τῶν ματαίων, τὴν πονηρὰν ταύτην ἐκ τοῦ πάθους εὐδρυχωρίαν ἐμποιοῦν τῇ πόλει, ἔνθα ἱκέται γίνονται τοῦ μεγάλου [= Γρηγορίου] στήσαι δεόμενοι τοῦ κακοῦ τὴν φορὰν... Τοῦ γὰρ φάσματος ἐκείνου πρὸ τῆς ἐσομένης τῷ οἴκῳ διαφθορᾶς προφαινομένον καὶ παραχρήμα τὴν ἀπόγνωσιν τῆς ζωῆς ἐμποιοῦντος, εἷς ἐγένετο τοῖς κινδυνεύουσι σωτήριος τρόπος, τὸ ἐντὸς ἐκείνου γενέσθαι τοῦ οἴκου τὸν μέγαν Γρηγόριον καὶ δι' εὐχῆς τὸ ἐνσκήψαν τῷ οἴκῳ πάθος ἀπάσασθαι. Ταχείας δὲ διὰ τῶν τετυχηκότων ἐν πρώτοις τῆς τοιαύτης σωτηρίας ἐπὶ πάντας τῆς φήμης διαδραμούσης πάντα ἀργὰ ἦν, ἃ πρότερον ὑπὸ ματαιότητος αὐτοῖς ἐσπονδάζετο, χρηστήριά τε καὶ καθάρσια καὶ ἡ ἐν τοῖς εἰδώλοις διατριβή, πάντων πρὸς τὸν μέγαν ἱερέα βλεπόντων καὶ ἐκάστου πρὸς ἑαυτὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ παντὸς τοῦ γένους ἐφελκομένου... ἔστι δὲ καὶ ἄλλα τῇ μνήμῃ μέχρι τοῦ δευρο διασωζόμενα τοῦ μεγάλου Γρηγορίου θαύματα, ἅπερ φειδόμενοι τῆς ἀπιστοῦσης ἀκοῆς... τοῖς γεγραμμένοις οὐ προσεθήκαμεν»¹.

Ἡ ἐπισημείωσις τοῦ βιογράφου ἐνταῦθα περὶ σωζομένων μέχρι τῶν ἡμερῶν του διηγήσεων καὶ περὶ ἄλλων ἔτι θαυμάτων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ, τὰς ὁποίας δὲν κατέγραψεν, ἐπειδὴ φεῖδεται «τῆς ἀπιστοῦσης ἀκοῆς» τῶν πολλῶν, δεικνύει σαφῶς ὅτι καὶ ἡ ἀνωτέρω διήγησις περὶ τοῦ λοιμοῦ ὑπῆρχε κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα εἰς τὸ στόμα τῶν Χριστιανῶν ὡς δημώδης παράδοσις περὶ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου.

Εἰς τὴν παράδοσιν ταύτην ἀναφέρεται ὅτι ἡ ἐπιδημικὴ νόσος παρουσιάσθη ὑπὸ μορφὴν φάσματος (δαίμονος), τὸ ὁποῖον περιήρχετο τὰς ὁδοὺς τῆς Νεοκαισαρείας καὶ εἰσήρχετο εἰς τὰς οἰκίας ἐνσπεῖρον ἐν αὐταῖς τὸν θάνατον.

Περὶ ἐμφανίσεως λοιμώδους νόσου, προφανῶς τῆς πανώλους, ὑπὸ τὴν μορφὴν ταύτην, δηλαδή ὡς φάσματος (δαίμονος), γνωρίζομεν καὶ ἐκ μεταγενεστέρας, τοῦ βου αἰῶνος, μαρτυρίας τοῦ Προκοπίου, ὅστις ἀναφέρων τὸν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ λοιμὸν λέγει ὅτι «φάσματα δαιμόνων πολλοῖς ἐς πᾶσαν ἀνθρώπου ἰδέαν ὥφθη, ὅσοι τε αὐτῆς παραπίπτειν, παῖσθαι ὦντο πρὸς τοῦ ἐντυχόντος ἀνδρός, ὅπη παρατύχοι τοῦ σώματος, ἅμα τε τὸ φάσμα ἐώρων καὶ τῇ νόσῳ αὐτίκα ἡλίσκοντο...»².

Αἱ ἰδέαι αὗται τῆς προσωποποιήσεως τῆς πανώλους προέρχονται ἐκ δοξασίων, αἱ ὁποῖαι ἀπαντοῦν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους λαούς· κατ' αὐτὰς αἱ ἀσθένειαι γενικῶς προέρχονται ἐξ ὑπερφυσικῶν δυνάμεων, δαιμόνων, ἐχθρικῶς διακειμένων πρὸς τὸν ἀνθρώπον³.

1. Migne, PG, 46, 956D - 957D.

2. Βλ. παρὰ Νικ. Γ. Πολίτου, Αἱ ἀσθένειαι κατὰ τοὺς μύθους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Δ.Ι.Ε.Ε. 1 (1883), σ. 24 - 25 (= Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τόμ. Γ', 1930, σ. 85 - 86).

3. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Ἐνθ' ἀν., σ. 64 κ.ἐξ. Max Bartels, Die Medizin der Naturvölker. Ethnologische Beiträge zur Urgeschichte der Medizin,

Εἰς τὸν βυζαντινὸν κόσμον αἱ ἀντιλήψεις αὗται περὶ τῶν νόσων ἀνεπιτήχθησαν ἔτι περισσότερον καὶ ἐκ τῆς διδασκαλίας τῆς Καινῆς Διαθήκης περὶ τῆς προελεύσεως τῶν ἀσθενειῶν ἐκ τοῦ ἀκαθάρτου δαίμονος, ὅστις εἰσέρχεται εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ¹.

Αἱ παραστάσεις τῆς πανώλους ὡς δαίμονος ἢ ὑπὸ ἄλλην μορφήν συνεχίσθησαν εἰς τὸν λαὸν καθ' ἅπασαν τὴν βυζαντινὴν περίοδον καὶ τοὺς μετὰ τὴν "Αἰωσιν χρόνους" εἰς τὰς νεωτέρας δὲ μέχρι τῆς σήμερον παραδόσεις αὕτη προσωποποιεῖται ὡς γραῖα περιφερομένη εἰς τὰς οἰκίας κατὰ τὴν νύκτα, ἔτι δὲ καὶ ὡς θηρίον, νᾶνος, γαλῆ, κουκουβάγια κλπ. ².

Συμφώνως πρὸς τὰς ἀπὸ παλαιωτάτων χρόνων ἰδέας τοῦ ἀνθρώπου περὶ τῆς ἐκ θείας ὁργῆς ἢ ἐπηρείας δαιμονικῶν δυνάμεων ³ ἐπελεύσεως τῶν νόσων μεθ' ὧν καὶ αἱ ἐπιδημικαί, ἐπιζητεῖται εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐκ Μ. Ἀσίας παραδόσιν ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ λαοῦ τῆς Νεοκαισαρείας ἐκ τοῦ λοιμοῦ διὰ τῆς καταφυγῆς αὐτοῦ εἰς τοὺς ναοὺς, εἰς χρηστήρια (μαντεῖα) καὶ καθαροὺς ⁴. Αἱ ἐνέργειαι ὅμως αὗται δὲν ἴσχυσαν πρὸς περιστολὴν τοῦ κακοῦ, τὸ ὁποῖον περιορίζεται μόνον διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Ἱεράρχου.

Τὰ μέσα ταῦτα τῆς μαγείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἀποδιώξιν τῶν νόσων ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον συνεχίσθησαν ὑπὸ ποικίλης μορφᾶς καὶ μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων ⁵, ὅτε, ὡς πρὸς τὰς ἐπιδημίας, ἀνακαλυφθέντος

Leipzig 1893, σ. 11 κ.ἐξ. Τοῦ Αὐτοῦ, Über Krankheits - Beschwörungen. Zeitsch. d. Ver. f. Volkskunde 5 (1895), σ. 1 κ.ἐξ. J. G. Frazer, Le cycle de rameau d'or. Le bouc émissaire. Trad. franç. par Pierre Sayn, Paris 1925, σ. 76 κ.ἐξ. Mart. Nilsson, Geschichte der griech. Religion, I, 1941, σ. 510.

1. Ματθ. η', 16. ι', 8. Λουκ. ζ', 18. Μάρκ. α', 34 - 39. γ', 15. Βλ. καὶ K. Beth, Dämonen. Handwört. d. deutschen Aberglaubens II, 1929 - 1930, στ. 155.

2. Βλ. Νικ. Γ. Πολίτου, "Ενθ' ἄν.", σ. 82 καὶ 86.

3. Βλ. Νικ. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. 1, 1904, σ. 555, ἀρ. 910. Γ. Μέγα, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν, Λαογρ. 7, 1923, 483 - 485. Πλὴν τῆς πανώλους εἰς τὰς δημόδεις παραδόσεις προσωποποιεῖται καὶ ἡ εὐλογία καὶ ἡ χολέρα. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμεικτα, τόμ. Γ', 1931, σ. 79 κ.ἐξ. Παραδόσεις, τόμ. 1, σ. 552 - 558 ἀρ. 902, 903. Γ. Μέγα, "Ενθ' ἄν.", σ. 488 καὶ Κύπρον Χρυσάνθη ν ἐν Κυπρ. Σπουδ. 7 (1943) 128.

4. Βλ. Ivan von Müller und Adolf Bauer, Die griechischen Privats - und Kriessaltertümer, München 1893, σ. 198 - 199. Νικ. Γ. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ., ἐνθ' ἄν., σ. 66 - 67. Max Bartels, Die Medicin, "Ενθ' ἄν.", σ. 27 κ.ἐξ. K. Beth, "Ενθ' ἄν.", στ. 153.

5. Βλ. διὰ τὴν Ἀρχαιότητα περὶ χρηστηρίων καὶ καθαυῶν, M. Nilsson, "Ενθ' ἄν.", σ. 512.

6. Βλ. J. G. Frazer, "Ενθ' ἄν.", σ. 99 κ.ἐξ. Max Bartels, Über Krankheits - Beschwörungen. Zeitsch. d. Ver. f. Volkskunde 5 (1895), σ. 1 κ.ἐξ. Νικ. Γ. Πολίτου, "Ενθ' ἄν.", σ. 68 κ.ἐξ. Παραδόσεις, τ. 1, σ. 554 - 555, ἀρ. 907, 908, 910. Γ. Μέγα, "Ενθ' ἄν.", σ. 489 κ.ἐξ.

τοῦ αἰτίου αὐτῶν, ἐπετεύχθη διὰ τῆς προόδου τῆς Ἐπιστήμης ἡ πρόληψις αὐτῶν.

3. ΑΠΕΙΛΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΘΕΟΔΩΡΟΝ

Ἐν τῷ βίῳ τοῦ δόσιου Εὐστρατίου († 846), ἡγουμένου, ὡς ἐλέχθη ἄνω-τέρω, τῆς μονῆς τῶν Αὐγάρου παρὰ τὸν βιθυνικὸν Ὀλυμπον, ὑπάρχει ἡ κάτωθι διήγησις περὶ γενομένης κλοπῆς εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ὅσιου.

«Κλεπτῶν ποτε εἰσελθόντων ἐν τῇ μονῇ τοῦ δόσιου, μὴ περιόντος ἐκεῖσε, καὶ συλησάντων πάντα τὰ διαφέροντα πράγματα τῆς μονῆς, καὶ κατὰ τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν παραγενόμενος, ὡς ἔγνω τὸ πραχθέν, εἰσῆλθεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ δόσιου μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου γενόμενος φησὶν αὐτῷ μετὰ παρηγορίας. «Πίστευσον οὐ μὴ ἐν ταύτῃ σου τῇ σεβασμίᾳ εἰκόνι οἱ ἐν τῷδε τῷ τόπῳ οἰκοῦντες τὸ ἐκ κανδήλης φῶς παράψωσιν, εἰ μὴ τὰ ληφθέντα ἀπολαβεῖν ἡμᾶς παρασκευάσῃς. Ταῦτα εἰπὼν πρὸς τὸ καρτερικώτατον αὐτοῦ εἰσέδου κελλίον καὶ ἰδοὺ τὴν ἐπαύριον οἱ κεκλοφότες ἐν τῷ τῆς μονῆς πυλεῶνι παραγεγόνασιν διηγούμενοι, ὡς «Δύο ἡμέρας διοδυσάντων ἡμῶν κατέλαβεν ἡμᾶς βασιλικὸς τις μετὰ καὶ μονάζοντος ἱεροπρεποῦς, ἀμφότεροι λευκοῖς ἵπποις ἐφεζόμενοι, καὶ μετὰ ἀπειλῆς καὶ δριμείας ἐπιπλήξεως ἀπείρξαντες τοῦ πρόσω χωρεῖν ἕως τῶν ὧδε μετὰ πολλῆς καὶ σφοδρᾶς ἡγάγον τάσεως». Ταῦτα οἱ τῆς μονῆς ἀκηκοότες καὶ τὰ ληφθέντα σῶα εὐρηκότες μηνύσει ἐχρήσαντο πρὸς τὸν Ὅσιον ὅστις ἐξελθὼν καὶ κατηχήσας αὐτοὺς καὶ ἐφοδιάσας ὁ χρηστομίμητος ἀπέλυσεν ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὰ οἰκεία πορεύεσθαι ¹».

Τὴν ἄνευ ἀμφιβολίας τινὸς λαϊκὴν ταύτην παράδοσιν δημοσιεύομεν ἐνταῦθα ὡς παλαιότερον, ὅσον γνωρίζομεν, τύπον σχετικῶν δημῶδων καὶ σήμερον ἔτι διηγήσεων ἐξ ὧν θὰ προῆλθεν ἤδη κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρό-νους ἡ εὐρῶς διαδεδομένη σήμερον λαϊκὴ παροιμία ὑπὸ τὰς διατυπώσεις : «Κι ὁ Ἅγιος φόβο θέλει», «Κι ὁ Ἅγιος φοβέρεα θέλει», «Φοβέρεα θένε κ' οἱ Ἅγιοι νὰ θανατουργήσουνε», «Κ' οἱ Ἅγιοι φοβέρεα θέλουν νὰ θανατουργοῦν κ' ἐκεῖνοι» κ. ἄ.

Περὶ τῆς ἀρχαιότητος τῆς παροιμίας ταύτης ἐμφαίνουσιν πλὴν τῆς βυζαντινῆς διηγήσεως ταύτης καὶ αἱ σύγχρονοι σχετικαὶ δημῶδεις διηγήσεις, αἱ ὁποῖα πιστεύω ὅτι εἶναι ὑστερογενῆ πλάσματα ἐκ τῆς χρήσεως τῆς παροιμίας.

1. Βίος καὶ θαύματα τοῦ δόσιου πατρὸς ἡμῶν Εὐστρατίου ἡγουμένου τῆς μονῆς τῶν Αὐγάρου (Ἱ. Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολ. Σταχυολογίας, τόμ. 4, ἐν Πετρούπολει 1897, σ. 387 - 388, § 30).

Οὕτω λέγεται ἐν Λέσβῳ ἡ αἰτιολογικὴ παράδοσις, ὅτι βοσκὸς τις ἠπέιλησε διὰ πελέκεως τὸν Ἅγιον Χαραλάμπου ὅτι θὰ θραύσῃ τὴν εἰκόνα του, διότι δὲν ἐφύλαξε τὴν μάνδραν του ἀπὸ τοὺς κλέπτας. Ἀργότερον ὅμως ὅτε εἰς δευτέραν ἀπόπειραν κλοπῆς τοῦ ποιμνίου ἐπέτυχε τὴν σύλληψιν τῶν κλεπτῶν, τότε ὁ ποιμὴν ἀπέδωκε τὴν ἐπιτυχίαν του ταύτην εἰς τὸν προηγηθέντα ἐκφοβισμόν τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπου καὶ εἶπε : «Κ' οἱ Ἅγιοι φοβέρα θέλουν »¹. Ἐν Μάνῃ λέγεται περὶ τῆς εἰκόνης τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἣν εἶχε τοῦρκος προύχων ὥς φύλακα τοῦ οἴκου του κατὰ τὴν νύκτα, ὅτι ὁ τοῦρκος ἠπέιλησε τὴν εἰκόνα καὶ διέκοψε τὴν φωταψίαν τῆς κανδήλης καὶ τὸ θυμίαμα τῆς εἰκόνης, διότι ὁ Ἅγιος ἠμέλησε καὶ δὲν συνέλαβε τοὺς εἰσελθόντας εἰς τὴν οἰκίαν του κλέπτας. Οἱ κλέπται εἰσέδυσαν καὶ ἐκ δευτέρου εἰς τὸν οἶκον, ἀλλὰ τότε δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀπέλθουν· ἔμειναν ἐκεῖ καθηλωμένοι μέχρις οὗ ἐγερθεῖς ὁ οἰκοδεσπότης συνέλαβεν αὐτούς. Θεωρήσας ὁ τοῦρκος τὴν σύλληψιν τῶν κλεπτῶν ὀφειλομένην εἰς τὸν Ἅγιον Νικόλαον διέταξε νὰ θυμιᾶται καὶ φωταγωγῇται καθ' ἡμέραν ἡ εἰκὼν του².

Ἄλλαι διηγήσεις αἰτιολογοῦν ἄλλως τὴν παροιμίαν ταύτην. Οὕτω λέγεται ἐν Λέσβῳ ὅτι ποιμὴν τις διερχόμενος ἔξωθεν παρεκκλησίου εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸ πρὸς προσκύνησιν. Ὁ βοσκὸς ἐτοποθέτησεν ἔπειτα τὴν ποιμενικὴν ράβδον ἐπὶ τοῦ ὤμου του καὶ ἐπροχώρησε πρὸς τὴν ἔξοδον, ἀλλ' ἦτο ἀδύνατον εἰς αὐτὸν νὰ ἐξέλθῃ λόγῳ τῆς θέσεως τῆς ράβδου. Νομίσας οὗτος ὅτι ἐκωλύετο ὑπὸ τοῦ Ἁγίου καὶ ὀργισθεὶς δι' αὐτὸ ἐστράφη πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου καὶ ὑβρίζων αὐτὴν ἤρχισε νὰ κτυπᾷ τὴν εἰκόνα διὰ τῆς ράβδου. Ἀκολούθως θέσας τὴν ράβδον ὑπὸ τὴν μασχάλην ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ καὶ εἶπε τότε τὴν παροιμίαν «Τῶι γι Ἁγιοὶ φοβέρα θέλιν »³. Ἡ διήγησις αὕτη ἀπαντᾷ ὁμοίως καὶ εἰς Ἡλείαν καὶ Μάνην μὲ τὴν διαφορὰν μόνον ὅτι ἐνταῦθα ἀπειλοῦνται αἱ εἰκόνες τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου⁴.

Ἐκ τῶν δημῶδων τούτων αἰτιολογικῶν τῆς ἀνωτέρω παροιμίας διηγήσεων αἱ πλησιάζουσαι περισσότερο πρὸς τὴν βυζαντινὴν, ὥς ἀνωτέρω, παράδοσιν εἶναι αἱ δύο πρῶται ἐκ Λέσβου καὶ Μάνης, ἔνθα ὁ λόγος περὶ συλλήψεως τῶν κλεπτῶν μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Ἁγίου ἀπειλὴν ὑπὸ τοῦ ποιμένου ἢ τοῦ τούρκου προύχοντος.

1. Δ η μ. Λ ο υ κ ά τ ο υ, Συλλογὴ ἐκ Λέσβου, 1940. (Χφον Λαογρ. Ἀρχείου, ἀρ. 1446Α, σ. 328.)

2. Δ η μ. Ἰ. Π α ν α γ ο υ λ ά κ ο υ, Παροιμίαι τῆς Μάνης, 1900. (Χφον Λαογρ. Ἀρχείου, ἀρ. 523, σ. 42-46.)

3. Λεσβιακά φύλλα, σειρ. Α', ἀρ. 40, σ. 177.

4. Ἡλειακά ἔτ. Β' (1953), σ. 70. Δ η μ. Π α ν α γ ο υ λ ά κ ο υ, "Ενθ' ἀν., σ. 46-47.

4. ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΒΑΡΒΑΡΑΣ

Ἡ Ἁγία Βαρβάρα, ὡς φέρεται ἐν τῷ μαρτυρίῳ της, κατήγετο ἐκ τοῦ χωρίου Γελασίου ἐν Ἡλιουπόλει, ἡ ὁποία ἀπέειχε περὶ τὰ 12 στάδια ἀπὸ τὰ Εὐχάϊτα, καὶ ἐμαρτύρησε τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν αὐτῆς εἰς τὴν γενέτειράν της ἐπὶ Μαξιμιανοῦ.

Ὁ πατὴρ της, πλούσιος καὶ τὴν θρησκείαν εἰδωολάτρης, ὅτε ἤκουσεν αἰφνης τῆς μονογενοῦς θυγατρὸς του Βαρβάρας ὁμολογούσης τὸν Χριστὸν ἐξεμάνη καὶ ἤρπασε τὴν σπάθην νὰ θανατώσῃ αὐτήν· «ἐπλήσθη θυμοῦ ὁ πατὴρ αὐτῆς καὶ ἐπῆρεν τὸ σπάθιον αὐτοῦ σφάζει αὐτήν· ἤρξατο δὲ ἡ Ἁγία Βαρβάρα καὶ ἐσχίσθη ἡ πέτρα καὶ ἐδέξατο αὐτὴν εἴσω καὶ ἐξέβαλεν αὐτὴν ἐπὶ τὸ ὄρος» ἦσαν δὲ ἐκεῖ δύο ποιμένες νέμοντες πρόβατα ἐν τῷ αὐτῷ ὄρει, οἱ δὲ ἐθαύσαντο αὐτὴν φεύγουσαν. ἀνελθὼν δὲ ὁ πατὴρ αὐτῆς ἠρώτα αὐτοὺς τὰ περὶ αὐτῆς, καὶ ὁ μὲν εἰς βουλόμενος περιῶσαι αὐτὴν μεθ' ὄρκου ἠρνήσατο, ὁ δὲ ἕτερος τῷ δακτύλῳ ὑπέδειξεν αὐτήν. καὶ κατηράσατο αὐτὸν ἡ Ἁγία Βαρβάρα καὶ εὐθέως ἐγένοντο τὰ πρόβατα αὐτοῦ κανθαρίδες, οἱ δὲ προσμένουσιν τῷ τιμίῳ αὐτῆς μνήματι ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας. ὁ δὲ πατὴρ εὐρηκὼς αὐτὴν ἐμάστιξεν καὶ κρατήσας τὴν κόμην τῆς κεφαλῆς αὐτῆς κατέσπυρεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ὄρους...»¹.

Εἰς ἑτέραν διατύπωσιν τοῦ μαρτυρίου τούτου ἀναφέρεται ὁμοίως τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο τῆς καταδιώξεως τῆς μάρτυρος, τοῦ ἀνοίγματος τῆς γῆς καὶ τῆς εἰσδοχῆς αὐτῆς ἐντὸς ὡς καὶ τῆς καταφυγῆς της εἰς τὸ ὄρος, ὅπου ἐκ τῶν δύο ποιμένων ὁ εἰς ὑπέδειξε τὴν Ἁγίαν εἰς τὸν διώκτην πατέρα της. τότε «κατηράσατο αὐτῷ ἡ δούλη τοῦ Θεοῦ Βαρβάρα καὶ εὐθέως ἐγένοντο τὰ πρόβατα αὐτοῦ κανθαρίδες καὶ προσμένουσιν τῷ τιμίῳ αὐτῆς λειψάνῳ. αὐτὸς δὲ ἐγένετο λίθος καὶ ἔστιν ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας»².

Ἡ ἁγία Βαρβάρα ἐμαρτύρησεν, ὡς ἀναφέρεται εἰς τὸ παραδοθὲν μαρτύριόν της, τῇ 4ῃ Δεκεμβρίου³. Ὁ Al. Wirth, ὅστις ἐξέδωκε καὶ ἐμελέτησε τὸ μαρτύριον αὐτῆς, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ διήγησις αὕτη περὶ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου της διεμορφώθη ἐν Νικομηδείᾳ, ἐκεῖθεν δὲ διεδόθη μετὰ τῆς

1. Albrecht Wirth, *Danae in christlichen Legenden*. Wien 1892, σ. 107, στ. 58 κ.ξξ.

2. J. Viteau, *Passions des saints Écaterine et Pierre d'Alexandrie, Barbara et Anysia*, Paris 1897, σ. 93. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο τοῦ σχίσματος τῆς πέτρας ἀναφέρει κατόπιν καὶ ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς εἰς τὸ ἐγκώμιον αὐτοῦ εἰς τὴν ἁγίαν Βαρβάραν. (Migne, PG, 96, 797D.)

3. Βλ. Al. Wirth, *Ἐνθ' ἀν.*, σ. 111, στ. 150.

λατρείας της, τὸ μὲν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅπου τὸ ἔτος 565 ἀναφέρονται ὑπάρχοντα λείψανα τῆς μάρτυρος, τὸ δὲ πρὸς τὴν Συρίαν καὶ ἐξ αὐτῆς πρὸς τὴν Αἴγυπτον ¹. Κατὰ τὸ 700 μ.Χ. εἶχε διαδοθῇ ἡ λατρεία τῆς μάρτυρος καὶ εἰς τὴν Ρώμην.

Εἰς τὰς παρατιθεμένας ἐνταῦθα διηγήσεις περὶ τῆς καταδιώξεως τῆς Ἀγίας Βαρβάρας ἔχομεν δύο θέματα δημώδους προφανῶς προελεύσεως.

α') Τὸ ρῆγμα τοῦ βράχου (πέτρας) κατὰ τὴν στιγμήν τοῦ κινδύνου συλήψεως τῆς μάρτυρος καὶ ἡ ἐντὸς αὐτοῦ εἰσδοχὴ αὐτῆς.

β') Ἡ ἐκ τῆς κατάρας τῆς Ἀγίας Βαρβάρας μεταμόρφωσις τῶν προβάτων τοῦ προδότου ποιμένος εἰς κανθαρίδας, αἱ ὁποῖαι προσμένουν ἔκτοτε ἐπὶ τοῦ μνήματος αὐτῆς, καὶ προσέτι, συμφώνως πρὸς τὴν δευτέραν διατύπωσιν τοῦ μαρτυρίου, ἡ ἐκ τῆς κατάρας ἀπολίθωσις τοῦ ποιμένος.

*
* *

Τὸ πρῶτον ἐπεισόδιον, ἦτοι τοῦ σχίσματος τοῦ βράχου, ὅπως σωθῇ ἐντὸς αὐτοῦ ἡ κινδυνεύουσα μάρτυς, ἀπαντᾷ ὡς θέμα εἰς τὴν ἀρχαίαν ἥδη μυθολογίαν καὶ φαίνεται συνεχιζόμενον μὲ λαϊκὸν χαρακτῆρα διὰ τοῦ βυζαντινοῦ μεσαιῶνος μέχρι τῆς σήμερον.

Εἰς τὴν Ἀρχαιότητα ἱστορεῖτο περὶ τῆς Δάφνης ὅτι, ὅτε ποτὲ καταδιωκομένη ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐκινδύνευε νὰ συλληφθῇ ὑπ' αὐτοῦ, ἡ γῆ τότε ἐσχίσθη καὶ ἐδέχθη αὐτὴν ἐντὸς τῶν κόλπων της ². Ὁ μῦθος οὗτος φαίνεται, ὡς παρετήρησεν ἤδη καὶ ὁ Fr. Halkin ³, ὅτι παρελήφθη εἰς σχετικὰς χριστιανικὰς διηγήσεις· οὕτως ἀναφέρεται περὶ τῆς μάρτυρος Θέκλης ὑπὸ Βασιλείου ἐπισκόπου Σελευκείας ἐν Ἰσαυρίᾳ (πρῶτον ἡμῖς τοῦ ἐμπιπτον αἰῶνος) ὅτι ἡ μάρτυς «ἐκοιμήθη μὲν, ὡς ὁ πολὺς καὶ ἀληθέστερος λόγος, μηδαμῶς· ἔδω δὲ ζῶσα καὶ ὑπεισηλθε τὴν γῆν...» ⁴. Εὐρύτερον ὁμοίει περὶ τοῦ θέματος τούτου ὁ Συμεὼν ὁ μεταφραστής εἰς τὸ παρ' αὐτοῦ μαρτύριον τῆς Θέκλης, λέγων ὅτι ἡ Θέκλα, κινδυνεύουσα νὰ συλληφθῇ ὑπὸ ἀγροίκων καὶ βιασθῇ, προσσηυχήθη, ὅπως σωθῇ ἐκ τῶν χειρῶν των. Εὐθὺς δὲ φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ εἶπεν εἰς αὐτήν· «μὴ φοβοῦ, Θέκλα... ἄρασα δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἶδε ὅπως σοὶ πέτρα ἐνώπιος ἤνοικται. Εὐθὺς οὖν διαδράσα τὰς χεῖρας εἰς

1. A. I. Wirth, 'Ενθ' ἀν., σ. 14-15.

2. Βλ. παρὰ W. H. Roscher, Lex. der gr. Mythologie 1, 955.

3. Fr. Halkin, Un émule d'Orphée. La légende grecque inédite de Saint Zosime martyr d'Anazarbe en Cilicie. Anal. Boll. 70 (1952) 251. Ἐνταῦθα παρατίθενται καὶ αἱ σχετικαὶ μαρτυρίαι.

4. Migne, PG, 85, 560a.

τὴν πέτραν εἰσέδω καὶ ἅμα ἀμφοτέρω συνέβη τὰ μέρη· καὶ εἰς ἓν γέγονεν οὕτως, ὥς μηδεμίαν μηδ' ὅλως ἀρμολογὴν φαίνεσθαι.»¹.

Τὸ θέμα τοῦτο ἀπαντᾷ ἐπίσης καὶ εἰς τὸ μαρτύριον τῆς Ἀγίας Ἀριάδνης, μαρτυρησάσης ἐπὶ Ἀδριανοῦ², ὡς καὶ εἰς τὸ τοῦ ἁγίου Ζωσίμου.

Ὁ Ἅγιος Ζώσιμος κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν πρὸ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου του ἐδεήθη εἰς τὸν Θεόν, ὅπως ἀποστείλῃ τὸν ἄγγελόν του πρὸς παραλαβὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ μαρτύρων, «μήπως ἐτέροις πειρασμοῖς περιπεσόντες ἀρνησώμεθα σε, τὸν ἀληθινὸν Θεόν. Καὶ ταῦτα αὐτοῦ εἰπόντος εὐθὺς ἐσχίσθη πέτρα καὶ ἐδέξατο πρῶτον τὸν τοῦ Θεοῦ θεράποντα Ζώσιμον, δεύτερον τὸν Ἀθανάσιον...»³.

Πλὴν τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων μὲ τὸν δημῶδη χαρακτήρα των, τὸ ἐπισημειώμενον τοῦτο ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὸ εὐρύτατα διαδεδομένον σήμερον δημῶδες ἔσμα «Ἡ ἀντρεωμένη λυγερή», τὸ ὁποῖον συνετέθη ἀρχικῶς κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους⁴. Εἰς τὸ ἔσμα τοῦτο, τοῦ ὁποῖου τόπος τῆς ἀρχικῆς συνθέσεως εἶναι ἀσφαλῶς ἡ Μ. Ἀσία⁵, χριστιανὴ νεᾶνις, καταδιωκομένη ὑπὸ ἀπίστου (Σαρακηνοῦ ἢ Τούρκου) καὶ κινδυνεύουσα νὰ συλληφθῇ, ἐπικαλεῖται πρὸς σωτηρίαν τῆς τὸν Ἅγιον Γεώργιον. Ἀμέσως ἐσχίσθησαν τὰ μάρμαρα, κατ' ἄλλας παραλλαγὰς ἀνοίγεται πλάξ, καὶ δέχεται ἐντὸς τὴν κινδυνεύουσαν παρθένον⁶.

Εἰς τὸ μαρτύριον ἐνταῦθα τῆς Ἀγίας Βαρβάρας τὸ θέμα τοῦτο διαφέρει, καθόσον ἡ μάρτυς, διαφυγοῦσα τὸν κίνδυνον ἐντὸς τῆς σχισθείσης πέτρας, δὲν παρέμεινεν ἐντὸς τοῦ ρήγματος, ὡς εἰς τὸν ἀρχαῖον μῦθον καὶ τὰς ἄλλας, ὡς ἀνωτέρω, χριστιανικὰς καὶ εἰς τὸ δημῶδες ἔσμα διηγήσεις, ἀλλὰ διήλθε διὰ τοῦ σχίσματος τῆς γῆς εἰς τὸ ἀπέναντι ὄρος. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο νομίζω ὅτι ἔχομεν ἐπίδρασιν τῆς σχετικῆς Βιβλικῆς διηγήσεως περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ

1. Migne, PG, 115, 845A.

2. Βλ. παρὰ Fr. Halkin, "Ενθ' ἀν.. σ. 251. Τὴν ἔκδοσιν τοῦ μαρτυρίου τῆς ἁγίας Ἀριάδνης δὲν ἠδυνήθησαν δυστυχῶς ν' ἀνεύρω ἐν Ἀθῆναις.

3. Fr. Halkin, "Ενθ' ἀν., σ. 261.

4. Βλ. Νικ. Γ. Πολίτου, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθ. 1914, σ. 84-85, ἀρ. 72. G. K. Spyridakis, Saint Georges dans la vie populaire. L'Hellénisme Contemp. 6ème année (1952), σ. 138-139.

5. Βλ. G. K. Spyridakis, "Ενθ' ἀνωτέρω. Ὁ S. Baud-Bovy, La chanson populaire grecque du Dodecanèse, I Textes, Paris 1936, σ. 272 ὑποστηρίζει τὴν Θράκην ὡς τόπον τῆς ἀρχικῆς συνθέσεως τοῦ ἔσματος. Τὴν ἀποψιν ταύτην ἀπορρίπτει ὁρθῶς ὁ R. M. Dawkins ἐν Λαογρ. 13 (1951), σ. 81-82.

6. «ὦχ, ἂν Γιώργη, γλύτω με ἀπ' τῶν Τουρκῶν τὰ χέρια...

ἐοκίστηκαν τὰ μάρμαρα, πῆραν τὴν κόρη μέσα» (Σωζοπόλεως)

Λαογρ. 1 (1909), σ. 600, ἀρ. 18, στ. 6-9 κ.πολλ.ἄ.

Μωϋσέως διὰ τῆς ράβδου του χωρισμοῦ τῶν ὑδάτων τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης καὶ τῆς διαβάσεως τῶν φευγόντων τοὺς διώκοντας Αἰγυπτίους Ἑβραίων εἰς τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν ¹.

Ἡ διήγησις αὕτη τῆς διασώσεως τῆς Ἀγίας Βαρβάρας ἐντὸς ρήγματος τῆς γῆς διεδόθη πλὴν τῆς Ἀνατολῆς καὶ εἰς τὴν Δύσει καὶ εἰσῆχθη μάλιστα τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο εἰς τοὺς βίους τῆς ἁγίας Odilia καὶ τῆς ἁγίας Gudula ².

*
* *

Τὸ ἕτερον δημῶδες θέμα εἰς τὴν διήγησιν ἐνταῦθα τοῦ μαρτυρίου τῆς ἁγίας Βαρβάρας εἶναι, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἡ ἐκ τῆς καταράς αὐτῆς μεταμόρφωσις τῶν προβάτων τοῦ προδῶσαντος ποιμένος εἰς κανθαρίδας καὶ αὐτοῦ τοῦ ποιμένος εἰς λίθον. Αἱ παραδόσεις περὶ μεταμορφώσεων, διὰ διαφόρους αἰτίας, ἀνθρώπων ἢ ζώων εἰς πτηνὰ ἢ εἰς ἄλλα ζῷα εἶναι κοινόταται ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἤδη χρόνων καὶ πληθύνονται περισσότερο ἀπὸ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων ³. ὑπάρχουν δὲ καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἀρκεταὶ εἰς τὸν λαὸν μὲ ἀιτιολογικὸν κυρίως χαρακτῆρα ⁴.

Ἡ πληροφορία ἐνταῦθα τοῦ βιογράφου τῆς μάρτυρος ὅτι αἱ κανθαρίδες προσμένουν ἐν τῷ μνήματι αὐτῆς «ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας» καὶ ὅτι ὁ ἀπολιθωθείς ποιμὴν εὗρίσκεται ὡσαύτως ἐκεῖ «ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας», ἦτοι κατὰ τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς τοῦ μαρτυρίου, εἶναι, νομίζω, σαφὲς ἔνδειξις ὅτι ἔχομεν αἰτιολογικὴν παράδοσιν περὶ τῶν ἐπὶ τοῦ μνήματος κανθαρίδων ὡς τῶν πρῶν προβάτων τοῦ προδότου ποιμένος καὶ περὶ τοῦ ἐκεῖ πλησίον ὑπάρχοντος βράχου ὡς τοῦ ἀπολιθωθέντος ποιμένος.

Ὁ Al. Wirth ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο τῶν κανθαρίδων διεμορφώθη εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ πηγάζει ἐκ τῶν κανθάρων, συμβόλων τοῦ Διονύσου καὶ τοῦ Ὁσίριδος ⁵.

Ἡ κανθαρίς, ὡς γνωστόν, ἐναποθέτει τὰ ῥά της ἐντὸς τῆς γῆς καὶ παραμένει ἐν αὐτῇ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος, ὕφισταμένη διαφόρους μεταμορφώσεις μέχρι τῆς ἀνοιξέως, ὅτε ἐξέρχεται αὕτη τέλειον ἔντομον.

Ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῆς ὑπάρξεως κανθαρίδων ἐπὶ τοῦ μνήματος τῆς

1. Ἔξοδ. 14, 21-30.

2. Βλ. Oskar Dähnhardt, *Natursagen*, Bd. II, Leipzig u. Berlin 1909, σ. 50. Σημειοῦται ὅτι τὸ θέμα τοῦτο ὑπάρχει ἐν τῇ Δύσει καὶ εἰς ἄλλας διηγήσεις καταδιωκομένων παρθένων (βλ. Αὐτόθι, σ. 50).

3. Βλ. Ἰωάνν. Κακρὶδῆ, Ἀραί, μυθολογικὴ μελέτη. Ἐν Ἀθήναις 1926, σ. 87.

4. Νικ. Γ. Πολίτου, *Παραδόσεις*, τόμ. 1, 1904, σ. 181 κ. ἐξ.

5. Al. Wirth, Ἐνθ' ἀν., σελ 15 καὶ 59.

Ἁγίας Βαρβάρας καὶ ἐκ τοῦ δεδομένου τοῦ δαιμονικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἐντόμου τούτου εἰς τὸν λαόν, ὡς προξένου νόσων καὶ ἄλλων κακῶν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἔχω τὴν γνώμην ὅτι θὰ ἐπλάσθη ἡ παράδοσις αὕτη ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν πιστῶν πρὸς ἐξήγησιν τῶν παρατηρηθεισῶν ἐπὶ τοῦ τάφου κανθαρίδων καὶ τοῦ ἐγγὺς κειμένου λίθου, ὁμοιάζοντος πιθανώτατα πρὸς τὴν μορφήν τοῦ ἀνθρώπου.

Περὶ τοῦ δαιμονικοῦ χαρακτῆρος ἤδη κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα τῶν κανθαρίδων εἰς τὴν λαϊκὴν πίστιν πληροφοροῦμεθα ἐξ ἑλληνικῆς ἐπιδῆς κατὰ τοῦ λειγῆνος : «Φεύγετε κανθαρίδες, λύκος ἄγριος αἷμα διώκει», τὴν ὁποίαν διέσωσεν ὁ Πλίνιος¹. Ἡ δαιμονικὴ ὑπόστασις τῆς κανθαρίδος ὑπάρχει καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς τὴν λαϊκὴν πίστιν διαφόρων λαῶν².

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ

1. N. H. XXVII, 11 § 75 βλ. καὶ παρὰ Νικ. Γ. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμεικτα, τόμ. Γ', 1931, σ. 65.

2. Βλ. Riegler, Käfer. Handwört. d. deutschen Aberglaubens, τόμ. IV, 906 κ.ἐξ. καὶ Totenkäfer, Αὐτόθι, τόμ. VIII, 1071.